

ติกแถวประวัติศาสตร์ : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงกรณีศึกษา ติกแถว ชุมชนเก่าชาวจีนย่าน “หัวตลาด” ปัตตานี
Historic Shop House: Survival and Changes Case Study: Shop House in “Huatalad”, Old Chinese
Community, Pattani Province

ธาม วชิรกาญจน์¹ โสภพร ดวงดี²

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

1 ถนนราชดำเนินนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

โทรศัพท์: 081 0969966 E-mail : timemachine.studio@gmail.com

² มุลนิธิ ศุภนิมิตแห่งประเทศไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ถนนกาญจนาภิเษก อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

โทรศัพท์: 086-6967821 E-mail : iamso good@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของติกแถวเก่าอันเป็นประวัติศาสตร์ ชุมชนเก่าชาวจีนย่าน“หัวตลาด”ปัตตานี จากปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในมิติกายภาพ อันหมายถึง“รูป”กายแห่งสถาปัตยกรรม และมิติทางจิตภาพ อันหมายถึง“รส”กิจกรรมวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน โดยอาศัยการศึกษาภาคสนาม เริ่มต้นจากการเข้าไปสังเกตการณ์ เยี่ยมเยือน ทำความรู้จัก สัมภาษณ์ และเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชน จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โดยอาศัยการประเมินคุณค่าความแท้แห่งสถาปัตยกรรม วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจถึง“สิ่งที่เป็นปกติ”และ“สิ่งที่เป็นพิเศษ”อันส่งผลต่อรูปลักษณ์และการอาศัยอยู่ของผู้คนในภาพรวม

โดยความหมายที่ได้จากการวิจัยนี้จะปรากฏให้เห็นถึง“การคงอยู่”จากความแท้แห่งรูปกายของติกแถวอันเป็นประวัติศาสตร์ ที่ยังดำรงคงอยู่ต่อไป แต่นับวันค่อนข้างจะจางหายไปตามการ“เปลี่ยนแปลง”แห่งกาลเวลาและบริบทสภาพแวดล้อมที่อยู่โดยรอบ ทั้งจากความเชื่อและการอาศัยอยู่ ปรากฏการณ์ของบ้านร้าง การทรุดโทรมของอาคาร การปรุงแต่ง-สร้างเสริมองค์อาคาร การขาดแคลนช่างฝีมือ-วัสดุ และปัญหาเหตุการณ์ความสงบในพื้นที่ต่อมาจึงส่งต่อเรื่องราวและความหมายสู่แนวคิดในการรักษาคุณค่าติกแถวอันเป็นประวัติศาสตร์ไว้ให้กลับคืนมา จากการอนุรักษ์“รูป”กายภาพติกแถวประวัติศาสตร์ และ“รส”วิถีการดำรงชีวิตของผู้คน โดยอาศัยเครื่องมือในการควบคุมที่เหมาะสมทั้งจากมาตรการ“ก้นไว้ดีกว่าแก้”รวมถึงการ“สร้างแรงจูงใจ”และสิ่งสำคัญที่สุดคือ ความร่วมมือของผู้คนในชุมชน อันจะนำไปสู่ความยั่งยืน

คำสำคัญ : การคงอยู่ การเปลี่ยนแปลง ติกแถว หัวตลาด

Abstract

This research was to study the factors affecting the existence and alteration of the ancient and historical buildings originated from “House& Shop”. The study examined both a physical dimension including “form” - physical architecture and a mental dimension comprising “taste” -activities in everyday life. This field study started by making acquaintance with the locals, observation and interview. Then the collected data were analyzed to evaluate the values of architectural uniqueness, ways of life and traditions to understand the “normality” and

“uniqueness”, which can affect the overall identity and the community of people. Subsequently, the concept of value conservation for historical buildings will be reformed and revived.

The findings of the research revealed the real physical existence of the buildings which has sustainably remained historical story. However, diminishment in the sustainability is increasing due to environmental changes such as bird’s nest buildings, building deteriorative buildings, building alteration and restoration, lack of skilled workers and materials and the unrest in the town. Hopefully, the results of this study can send a message and essence to form a concept for preserving the value of historical building by conserving physical buildings of these historical building and community’s ways of life with sustainability.

Keywords: Survival,Changes, Shop House, Huatalad

1. บทนำ

“ปัตตานี”หรือ“ปาตานี”เป็นเมืองท่าเก่าที่มีความรุ่งเรืองในอดีต มีผู้คนเข้ามาค้าขายและอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งจากชาวจีน ญี่ปุ่น อาหรับ อินเดีย เปอร์เซีย โปรตุเกส อังกฤษ ฮอลันดา และ สเปน “ปัตตานี”จึงเปรียบเสมือนท่ารองรับวัฒนธรรมจากผู้คนหลายเชื้อชาติ ในพุทธศตวรรษที่ 22-23 นับเป็นยุคทองแห่งเศรษฐกิจของความเจริญสูงสุด ทั้งในฐานะมหานคร (Metropolis) ศูนย์กลางการค้าแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นท่าเรือคู่ค้า (Staple Port) กับเมืองท่าสุรีต ในอินเดีย เมืองท่ากัวมะละบาร์ โคโรมันเดล และเมืองท่าต่างๆ ในจีน สยาม และกัมพูชา นอกจากนั้นยังเป็นท่าเรือคู่แฝด (Sister Port) กับท่าเรืออิราโด ของญี่ปุ่น

จากเอกสารตำนานเมืองปัตตานี โดยอ้างถึง จดหมายเหตุราชวงศ์หมิง ตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการอพยพของชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในปัตตานี ต่อมาได้ขาดช่วงไปจนปี พ.ศ. 2428 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการค้นพบเอกสารบันทึกการเดินทางโดย วิลเลียม คาเมรอน ปรากฏชาวจีนมาค้าขายสินค้าในปัตตานี ส่วนใหญ่ประกอบการค้าแถบ“ถนนปัตตานีภิรมย์”และ“ถนนอาเนาะรู”บริเวณที่เรียกว่า“หัวตลาด”หรือ“ตลาดจีน”ซึ่งเป็นเส้นทางขนถ่ายสินค้าจากเรือ ประกอบด้วยอาคารติกแถว ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยชาวจีน เป็น

ลักษณะชั้นเดียวและสองชั้น ก่อผนังด้วยก้อนแผ่นอิฐหนาหลังคาทรงจั่ว มุงกระเบื้องดินเผาโค้งมน

จากการที่ย่านหัวตลาด มีอาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ที่มีคุณค่าอยู่มาก เป็นแหล่งชุมชนวัฒนธรรม วิถีชีวิต แต่อาคารเหล่านี้กลับทรุดโทรมและเสื่อมสภาพลง จากปัจจัยแวดล้อมที่อยู่โดยรอบ ตลอดจนการย้ายถิ่นฐานของผู้คนออกไปยังถิ่นอื่น ส่งผลให้ตึกแถวเก่าอันมีค่าทางประวัติศาสตร์ นับวันจะสูญหายไป โดยไม่มีมาตรการอื่นใดมาควบคุม ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการสูญเสียความเป็นตัวตนและความเป็นรากประวัติศาสตร์ของผู้คนชาวจีน และของเมืองจนถูกกลืนออกไปจากความทรงจำของผู้คนในที่สุด

ภาพที่ 1 แผนภาพที่ตั้งย่านหัวตลาด

ดังนั้นในการวิจัยนี้ จึงเป็นการศึกษาลักษณะกายภาพของตึกแถวประวัติศาสตร์ รวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้น อันเป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลศึกษาเรื่องราวความเป็นมา ปรากฏการณ์สถาปัตยกรรม อันเป็นปรากฏการณ์แห่งสถานที่ ซึ่งจะเป็นตัวบ่งบอกอัตลักษณ์ของคนและกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในสถานที่นั้นๆ วิถีวัฒนธรรมซึ่งเป็นพื้นฐานของชีวิต จึงเป็นเรื่องสำคัญของกระบวนการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมในยุคปัจจุบัน ที่จะสะท้อนถึงความเป็นตัวตนของผู้คน

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อศึกษาเรื่องราว ความเป็นมาตึกแถวประวัติศาสตร์ ย่าน“หัวตลาด”
- 2.2 เพื่อศึกษารูปลักษณะความต่อเนื่องของอาคาร ที่สัมพันธ์กันระหว่างกายภาพสถาปัตยกรรมกับวิถีการดำรงชีวิตวัฒนธรรม
- 2.3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ การเปลี่ยนแปลง คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมตึกแถวประวัติศาสตร์
- 2.4 เพื่อนำเสนอแนวคิดการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมของย่าน“หัวตลาด” กับความยั่งยืนในอนาคต

3. แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิดการวิจัยและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้การวิจัยนี้ ได้รับคำตอบตามขอบเขตที่ต้องการตามวัตถุประสงค์ จึงจำเป็นต้องใช้กรอบความคิดหลายกรอบเป็นเครื่องมือในการนำไปสู่การวิเคราะห์ และตีความกรอบความคิดที่จะนำมาใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

3.1 กรอบความคิดในการศึกษาสถาปัตยกรรมและชุมชนในลักษณะบริบทนิยมคือ การศึกษาพื้นที่กว้างก่อนเพื่อการเลือกกรณีตัวอย่าง

3.2 กรอบความคิดเฉพาะกรณี เพื่อการศึกษาละเอียดเมื่อเลือกตัวอย่างได้แล้ว

3.3 กรอบความคิดการศึกษาเปรียบเทียบ เพื่อพิจารณาความเหมือน ความต่าง ความแปรเปลี่ยน รวมทั้งปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงนั้น

4. วิธีดำเนินงาน

4.1 ขั้นตอนและวิธีการในการเก็บข้อมูล

เนื่องจากการศึกษาเรื่องตึกแถวประวัติศาสตร์นี้ เป็นโครงการวิจัยทางสถาปัตยกรรมซึ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพของชุมชนและตัวอาคาร ผนวกกับการศึกษาอิทธิพลของเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมชุมชน ที่ส่งผลมายังตัวสถาปัตยกรรม ดังนั้นงานวิจัยนี้ จึงเป็นงานวิจัยผสานระหว่างการศึกษาเอกสารทุติยภูมิ กับการสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์ปฐมภูมิ เพื่อนำมาประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปและเสนอแนะตามขั้นตอน ดังนี้

4.1.1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมและชุมชนย่าน “หัวตลาด” ทั้งในเนื้อหาของประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ภูมิลักษณะ ระบบนิเวศการดำรงชีวิต เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เมือง ชุมชนและสถาปัตยกรรม

4.1.2. สสำรวจทางกายภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลพัฒนาการของตึกแถวประวัติศาสตร์ในย่านหัวตลาด ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เมื่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม แปรเปลี่ยน

4.1.3. สัมภาษณ์และเข้าไปมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้คำตอบที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน ประเพณี ความเชื่อ การดำรงชีวิต และความแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิต รวมทั้งปัจจัยที่ส่งผลต่อความแปรเปลี่ยน

4.2 ขั้นตอนและวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล

4.2.1 วิเคราะห์ลักษณะกายภาพสถาปัตยกรรม“ตึกแถวประวัติศาสตร์”ด้วย ผังอาคาร รูปลักษณะอาคาร โครงสร้างอาคาร และรายละเอียดต่างๆ พร้อมองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง

4.2.2 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อมูลในกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความเชื่อต่างๆ ที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรม

4.2.3 วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดพัฒนาการ ทั้งการคงอยู่ การเปลี่ยนแปลง และปัจจัยถึงรูปการในประเด็นของความยั่งยืน

4.3 ขั้นตอนและวิธีการในการสังเคราะห์และสรุปผล

4.3.1 เป็นการมุ่งเน้นอธิบายที่ค้นหาคำตอบ พัฒนาการการคงอยู่ การแปรเปลี่ยน ของตึกแถวประวัติศาสตร์ ที่มีผลต่อความยั่งยืนในอนาคต

5. ผลการศึกษา

“รส” กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายใน

กิจกรรมภายในตึกแถว“บ้าน+ร้านค้า”ประกอบกันขึ้นจากวิถีการดำรงชีวิต เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตภายในครอบครัว อันได้แก่ กิจกรรมจากการอยู่อาศัยและกิจกรรมเพื่อการค้าบริการ ซึ่งสืบเนื่องต่อกันมาจากบรรพบุรุษ จนกลายเป็นชื่อเสียงของตึกแถว“บ้าน+ร้านค้า” ในเวลาต่อมา

พื้นที่ที่อยู่ภายในของตึกแถว “บ้าน+ร้านค้า” เริ่มต้นจากกลุ่มก้อน เหล่าสมาชิกภายในครอบครัวที่ยังมีไม่มากนัก ได้ประกอบกิจกรรมหล่อเลี้ยงชีวิตครอบครัวจากเล็กๆ จนเติบโตใหญ่ เป็นครอบครัวขยายมีเหล่าสมาชิกเพิ่มมากขึ้น จากพื้นที่บ้านเล็กๆ เริ่มต่อเติมเสริมแต่งพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรม และสมาชิกได้อยู่ร่วมกันภายในครอบครัวอย่าง พร้อมหน้า+พร้อมตา อันเป็นการผูกสายใยความสัมพันธ์ภายในครอบครัว จากคนหลายรุ่นหลายวัยอย่างอบอุ่น+อึดใจ ต่อมาผู้คนในครอบครัวเริ่มขยายไปยังถิ่นอื่น พื้นที่ที่เคยอาศัยอยู่ แต่กลับไม่ได้อยู่อาศัย คงเหลือแต่เพียงคนสูงวัยที่คอยดูแลบ้านที่เขายู่อยู่ อย่างห่วงใย อนาคต ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และบริบทภายนอก ที่สะท้อนภาพออกมาจากการใช้สอยพื้นที่ภายใน อย่างมีความหมาย และเกิดการซ้อนทับกันของเรื่องราวแห่งชีวิตครอบครัวที่ได้อุบัติขึ้น จากจุดเริ่มต้นเล็กๆ จนกลายเป็นตำนานของชีวิตครอบครัว

ลักษณะการใช้สอยพื้นที่ภายในของตึกแถวประวัติศาสตร์ “บ้าน+ร้านค้า” ชาวจีน “ฮกเกี้ยน” ที่อยู่ในย่าน ยังคงยึดหลักประเพณีดั้งเดิมของผู้คนชาวจีน โดยจะแยกพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ คือ *ส่วนหน้า* ได้แก่ บริเวณพื้นที่ที่ประกอบกิจกรรม “การค้า-การขาย” สำหรับหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนภายในครอบครัว หรือเรียกกันว่า “พื้นที่ส่วนรวม” อันเป็นพื้นที่ที่พวกเขาจะได้ พบปะ เจอะเจอ กับผู้คนภายนอกเพื่อค้าขาย และส่วนที่สอง คือ *ส่วนหลัง* ได้แก่ บริเวณพื้นที่สำหรับการอยู่อาศัย ซึ่งแยกส่วนออกจากพื้นที่ส่วนหน้า ด้วยผนังก่อดำกั้นกันด้วยอิฐ โดยมีช่องประตู เปิด-ปิด เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่สองส่วน เรียกส่วนนี้ว่า “พื้นที่ส่วนตัว” ไว้สำหรับพักผ่อนภายในครอบครัว และมีบันไดขึ้นไปสู่ชั้นบน ถัดต่อไปส่วนบริเวณ “กลางบ้าน” หรือ “โถงบ้าน” เป็นพื้นที่เปิดโล่งสำหรับเปิดรับแสงแดดและการระบายอากาศ โดยมี “บ่อน้ำ” อยู่กลางบ้านไว้สำหรับอาบน้ำและประกอบกิจกรรมในครัวเรือน โดยมีพื้นที่ส่วนครัวเป็นส่วนหลังสุดของบ้าน ต่อมาพื้นที่ส่วนครัวนี้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่สำหรับการรับประทานอาหาร พบปะ พุดคุย ในหมู่ญาติมิตร และเพื่อนบ้านแทนพื้นที่ส่วนหน้าเดิม แล้วต่อเติมพื้นที่ส่วนครัวใหม่ถอยร่นออกไปจากพื้นที่ครัวที่มีอยู่เดิมสู่พื้นที่ด้านหลังบ้าน

ส่วนพื้นที่ชั้นสอง ใช้เป็นพื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยพักผ่อนหลับนอน และส่วนหนึ่งใช้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อศรัทธาของผู้คนภายในครอบครัว โดยมีโต๊ะหมู่สำหรับบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และแท่นบรรพบุรุษวางอยู่ นอกจากนี้ ยังมีส่วนเก็บสินค้าเพื่อจำหน่ายอยู่บริเวณโถงแห่งนี้ แต่ปัจจุบันพื้นที่นี้ไม่ได้มีการจัดเก็บสินค้าแต่อย่างใด ยังคงหลงเหลือเป็นเพียงพื้นที่ว่างเปล่า ส่วนพื้นที่บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ถูกโยกย้ายลงไปยังพื้นที่ชั้นล่าง เพื่อให้ผู้คนสูงวัยกราบไหว้บูชาได้สะดวก แต่ก็ยังมีบางครอบครัวที่ว่างโต๊ะหมู่บูชาอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม

“รูป” ภาพกายภาพและความหมายของตึกแถว “บ้าน+ร้านค้า”

จากจุดกำเนิดเรื่องราวแห่งชีวิต “ย่านหัวตลาด” ที่ได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นับจากนั้นเป็นต้นมาย่านหัวตลาด ก็เริ่มมีบทบาทความสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งของ “เมือง” จนเป็นที่รู้จักและรับรู้ถึงถิ่น ที่มีความหมายพิเศษทั้งจาก *ภาพลักษณ์* และ *ชื่อเสียง* ของย่าน ในการเป็น “ย่านการค้าเก่า” ที่มีความสำคัญ เป็นแหล่งการค้าขายสินค้าและการบริการที่เชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นที่อยู่โดยรอบ รวมถึงความหมายในการเป็น “ย่านแห่งความเชื่อศรัทธา” ที่มีชื่อเสียงและยอมรับกันทั่วไป ถึงการเป็นแหล่งรวมจิตใจของผู้คนชาวไทยเชื้อสายจีนฮกเกี้ยนที่มีรากฐานทางด้านประวัติศาสตร์เดียวกัน ด้วยเหตุนี้ “ย่านหัวตลาด” จึงเปรียบได้กับ “สถานที่รองรับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต” ที่สามารถเป็น

แหล่งศึกษาร่องรอยแห่งชีวิต ตามรอยวัฒนธรรมที่เป็นมาในอดีต มากไปกว่าความหมายเพียงการเป็น “ย่าน” แห่งหนึ่งเท่านั้น

เรื่องราวของย่านหัวตลาดที่ประกอบไปด้วยอาคารตึกแถว “บ้าน+ร้านค้า” ที่มีรูปแบบซึ่งได้รับอิทธิพลจากการอยู่อาศัยของผู้คนในแต่ละช่วงเวลาประวัติศาสตร์ อันบ่งบอกถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนที่ได้รับ จนเกิดการทับซ้อนเรื่องราวกันเป็นความหมาย และความพิเศษของพื้นที่ที่เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น ซึ่งตั้งเลียบริมขอบ “แม่น้ำปิตตานี” อันแสดงให้เห็นถึงความเป็น “ถนนแห่งการค้า” ที่มี “จุดรับ-จุดส่ง” ในการซื้อขายสินค้าเชื่อมต่อกับพื้นที่ส่วนต่างๆ ได้อย่างชัดเจน จากอาคารตึกแถวเก่า “บ้าน+ร้านค้า” ที่เรียงรายไปตามสองฟากฝั่ง “ถนนอาเนาะรู” และ “ถนนปิตตานีภิรมย์” ซึ่งเลียบขนานริมขอบแม่น้ำปิตตานี อันบ่งบอกถึงวิถีชีวิต ที่สามารถเป็นตัวแทนของรุ่นตามพลวัตของวิถีชีวิตผู้คน

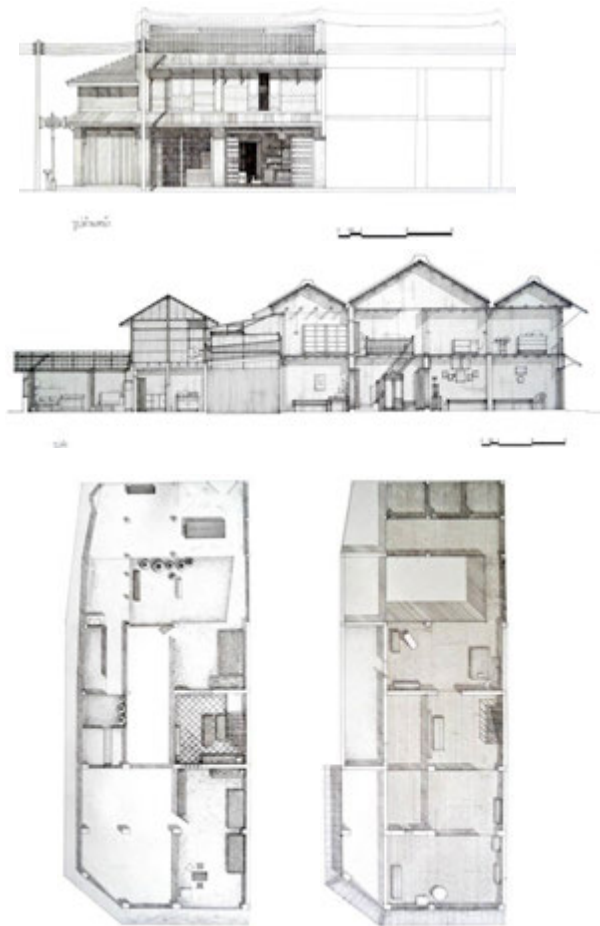
ภาพที่ 2 ถนนอาเนาะรูและถนนปิตตานีภิรมย์ภายในย่านหัวตลาด

โดยการคงอยู่และการแปรเปลี่ยนที่ปรากฏขึ้น มีจุดเริ่มต้นจากการเติบโต และการขยายตัวของเมืองออกไปอย่างกว้างขวาง ตามเส้นทางสัญจรทางบกที่ได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการย้ายศูนย์กลางการประมง ออกไปสู่ยังพื้นที่ใหม่ ทำให้พื้นที่ “ย่านหัวตลาด” จากที่เคยเป็นย่านธุรกิจการค้าและการประมง กลับขบเซาลงผู้คนภายในย่านเริ่มทยอยย้ายออกไปสู่ยังพื้นที่อื่น ที่สามารถประกอบกิจกรรมดำรงชีวิตได้ดีกว่า ตึกแถว “บ้าน+ร้านค้า” หลายแห่งจึงถูกทิ้งร้างปิดตาย และกลายกลายเป็นที่อยู่อาศัยของชนชั้นแรงงาน นอกจากนี้ ยังมีตึกแถวบางแห่งที่เจ้าของบ้านได้ย้ายออกไปยังถิ่นอื่น ก็ให้ผู้อื่นเข้ามาเช่าเพื่อค้าขายและอยู่อาศัย แต่ไม่ได้รับการดูแล จนมีสภาพทรุดโทรมลงไปคงเหลือทิ้งไว้แต่ ตึกแถว “บ้าน+ร้านค้า” ที่มีเจ้าของอยู่ ที่

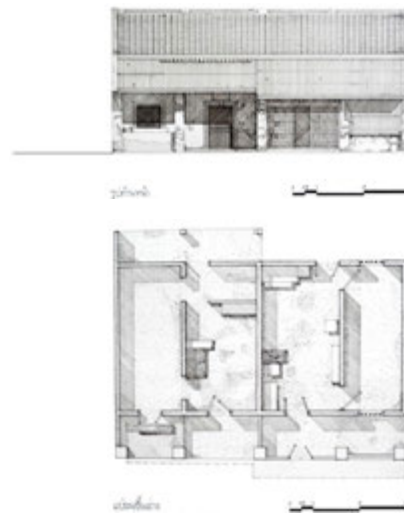
ได้รับการบำรุงรักษาและปรับปรุงให้คงสภาพเดิม ตามแต่สถานะความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัว

ในการศึกษาภาพถ่ายสถาปัตยกรรมตึกแถว“บ้าน+ร้านค้า” ที่ปรากฏอยู่ใน“ย่านหัวตลาด”จะพบว่ามียุปลักษณ์ที่แตกต่างและหลากหลาย ตามอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่ได้รับ ในแต่ละช่วงเวลาของการอาศัยอยู่ ซึ่งสามารถแยกออกได้ดังนี้

- **ตึกแถวจีนดั้งเดิม** เป็นตึกแถวแห่งแรกภายในย่าน ที่ถูกสร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมของช่างชาวจีน“ฮกเกี้ยน”ที่มีช่องระบายอากาศเป็นหน้าต่างสี่เหลี่ยมอยู่ข้างประตู หรือที่เรียกกันว่า “หน้าปัดฉาก”มีหน้าต่างเป็นตา ประตูเป็นปาก สร้างไว้ป้องกันสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาภายในบ้าน โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ซุง มุงกระเบื้องดินเผา กาบกล้วย คว้าและหางย ใ้คงแบบจีน

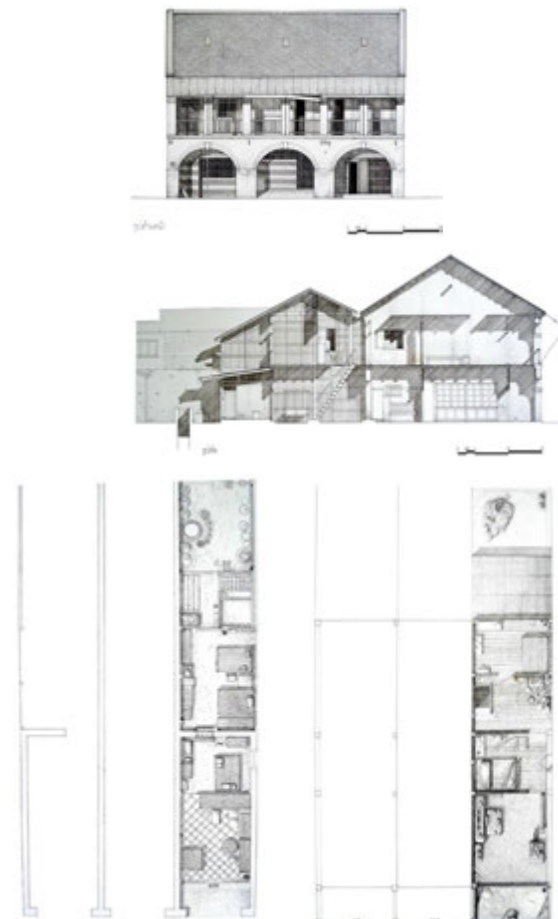

ภาพที่ 3 ตึกแถวจีนดั้งเดิมสองชั้น

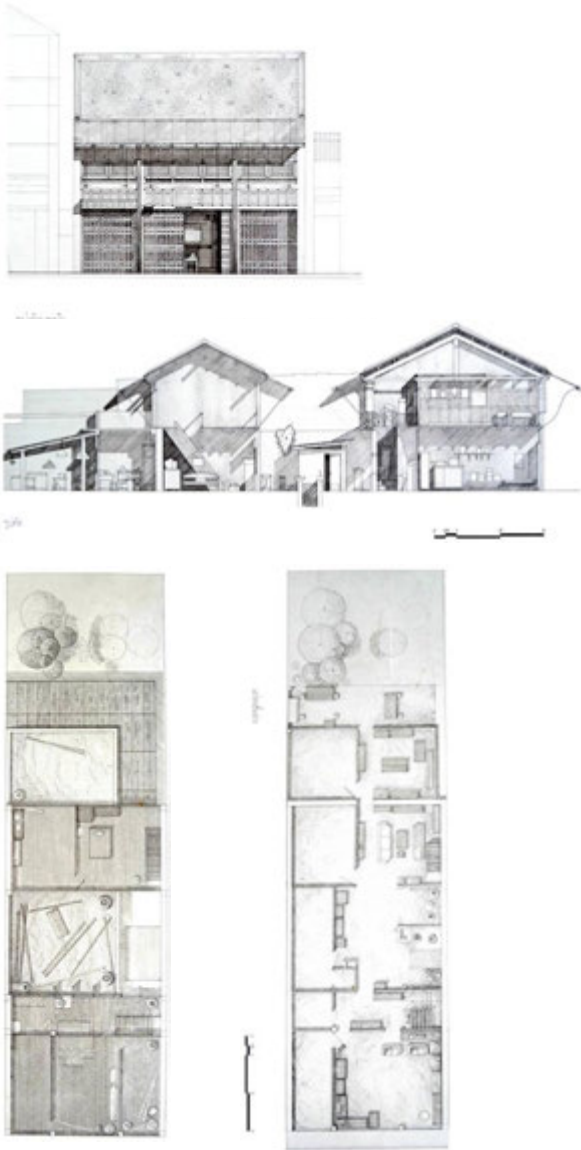
ภาพที่ 4 ตึกแถวจีนดั้งเดิมชั้นเดียว

- **ตึกแถว“ชิโนโปรตุกิส”** สถาปัตยกรรมที่เกิดจากการผสมผสานกัน ระหว่าง“ตะวันตก”กับ“ตะวันออก”ประกอบด้วยส่วนโค้งครึ่งวงกลมแบบ“อาร์ต”(Arch) บริเวณช่องทางเดินด้านหน้าได้พื้นชั้นสอง เรียกกันว่า“อาเขต”หรือที่คนจีนเรียกว่า“หัวออกก็”กลายเป็นทางเท้าที่มีหลังคาคลุมตลอดทางเดิน

ภาพที่ 5 ตึกแถว“ชิโนโปรตุกิส”

- **ตึกแถวที่เกิดจากการผสมกันระหว่าง“จีนดั้งเดิม”กับ“ไทยพื้นถิ่นภาคใต้”** เป็นตึกแถวในรุ่นต่อมา ซึ่งได้รับอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคใต้ ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม วิธีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนภายในย่าน ที่มีชายคาหลังคายื่นยาวออกมา มีค้ำยันรองรับทำด้วยเหล็กหรือไม้

ภาพที่ 6 ตึกแถวที่เกิดจากการผสมกันระหว่าง“จีนดั้งเดิม”กับ“ไทยพื้นถิ่นภาคใต้”

การคงอยู่:ความแท้(Authenticity)แห่งรูปร่างของตึกแถวอันเป็นประวัติศาสตร์

เมื่อพิจารณาถึงเสน่ห์ของตึกแถว“บ้าน+ร้านค้า”ของผู้คนชาว *จีนฮกเกี้ยน* ในพื้นที่“ย่านหัวตลาด”ที่เกิดจากการผสมผสานกันระหว่าง *วิถีชีวิต-วัฒนธรรม* อันเป็นแบบอย่างซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ อันจะช่วยส่งเสริมให้“ตึกแถวประวัติศาสตร์”ที่มีอยู่ภายในย่าน ได้รับการกล่าวขาน และบันทึกไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อให้เป็นสถานที่ที่มีคุณค่า อันเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจให้ผู้คนได้สัมผัสถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ศิลปะ สถาปัตยกรรม ของตึกแถว

ในลักษณะที่แตกต่างกัน ผ่านกระบวนการการรับรู้ในหลากหลายมิติ ทั้งจากการมองเห็นด้วยตา ตมกลิ่น ฟังเสียง และสัมผัสจากทางกาย โดยองค์ประกอบเหล่านี้ นอกจากมีความสำคัญที่ช่วยส่งเสริมอาคารตึกแถวเก่า“บ้าน+ร้านค้า”ให้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมโยง อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ให้ปรากฏเห็นถึง พลวัต (Dynamic) ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในแต่ละช่วงเวลาประวัติศาสตร์ได้อย่างชัดเจนอีกด้วย

โดยตึกแถว“บ้าน+ร้านค้า” อันเป็นมรดกสถาปัตยกรรมของชาว“จีนฮกเกี้ยน”ในย่านหัวตลาด จะยังปรากฏให้สามารถพบเห็น ในหลากหลายรูปแบบตามอิทธิพลทางวัฒนธรรม ที่ได้รับเผยแพร่เข้ามาในแต่ละช่วงเวลาประวัติศาสตร์ โดยตึกแถวที่คงสภาพได้ดีส่วนใหญ่ จะพบเห็นได้จากอาคารที่ได้รับการอยู่อาศัยและดูแลรักษาจากเจ้าของอาคารที่มีฐานะดี ซึ่งสามารถดูแลรักษาอาคารให้อยู่และคงสภาพเดิมได้เพียงแต่จะมีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยภายใน ให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ส่วนอาคารที่ให้ผู้อื่นเช่าเพื่อประกอบการค้าและอยู่อาศัย จะมีสภาพที่ทรุดโทรมไปตามอายุและกาลเวลา แต่ก็ยังคงเหลือร่องรอยซ้อนทับกันในแต่ละช่วงเวลาแห่งประวัติศาสตร์ของการอาศัยอยู่ และการประกอบกิจกรรมให้เห็นได้อย่างชัดเจน เป็นต้นว่า พื้นที่สำหรับการค้าการขาย พื้นที่สำหรับความเชื่อศรัทธา พื้นที่สำหรับการอยู่อาศัย และการปฏิสัมพันธ์กับเหล่าเพื่อนบ้านที่รู้จัก ตามความสนิทชิดเชื้อของแต่ละครอบครัว ที่จะเปิดออกต้อนรับคนให้มาปฏิสัมพันธ์กันอย่างรู้ใจอันเป็นการผูกมิตรกันอย่างคนใกล้ชิด

การแปรเปลี่ยน:ก้าวอย่าง ปรากฏการณ์แห่งสถานที่ (Phenomena of place)ที่เปลี่ยนไป

โดยปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลกระทบและเป็นตัวเร่งผลักดันให้ปรากฏการณ์กายภาพสถาปัตยกรรม ตึกแถว“บ้าน+ร้านค้า”ตลอดจนพฤติกรรมของผู้คนในย่านเปลี่ยนแปลง ประกอบไปด้วย

ปรากฏการณ์-บ้านร้าง:ผลผลิตจากการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและเศรษฐกิจภายในย่าน

จากการที่“ย่านหัวตลาด”เป็นย่านการค้าเก่า ที่มีบทบาทและความสำคัญต่อเมือง ต่อมาบทบาทและความสำคัญของย่าน ถูกลดลงอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ทั้งจากการย้ายออกของผู้อยู่อาศัยบางส่วนไปยังศูนย์กลางเศรษฐกิจใหม่ของเมือง การย้ายไปทำงานในส่วนกลางของผู้คนในรุ่นต่อมา ทำให้ร้านค้าที่เคยค้าขายอยู่ขาดผู้สืบทอดกิจการของครอบครัว อาคารที่เคยประกอบกิจการการค้าอยู่ เริ่มปิดตายปล่อยทิ้งร้าง จนมีสภาพทรุดโทรม ต่อมาจึงได้ปรับเปลี่ยนอาคารร้านค้าเหล่านี้ ให้เป็นที่อยู่อาศัยของ“*นกนางแอ่น*”แทน รวมถึงการใช้อาคารตึกแถวเพื่อเป็นที่เก็บของ และคลังสินค้าของตนเอง นอกจากนี้การเข้ามาเพื่อใช้ประกอบกิจกรรมการค้าของผู้คนภายนอก ทำให้สภาพสังคมภายในเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากสังคมของคนรู้จักมักคุ้นเป็นสังคมที่มีระยะห่าง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การพบปะระหว่างกันของผู้คนภายในย่านลดน้อยลงไป ส่งผลต่อให้ผู้เข้ามาอยู่อาศัยใหม่เกิดความรู้สึกขาดการเป็นส่วนหนึ่งของย่านได้อีกทางหนึ่ง

การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นภายในย่าน“หัวตลาด”ดังกล่าวข้างต้น จะพบว่ามีการเกิดอุตสาหกรรมในรูปแบบใหม่ ด้วยการนำตึกแถวเก่าที่ไม่ได้อาศัยอยู่อีกต่อไป มาเป็นที่อยู่อาศัยของ“*นกนางแอ่น*”แทน ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมและบรรยากาศภายในย่าน ที่มีแต่ ความเงียบเหงา เปลี่ยว และมีมิติ เนื่องจากอาคาร“*บ้านร้างนก*”ที่เกิดขึ้นภายในย่าน และสภาพทรุดโทรมของอาคารที่ปราศจากแสงไฟส่องสว่างจากภายใน ซึ่งเป็นอันตรายต่อความเป็นอยู่ของผู้คน ตลอดจนผู้ที่สัญจรไปมาอีกด้วย นอกจากนี้เสียง *นกร้อง* ที่เปิด

จากเครื่องเสียงเพื่อล่อให้ “นกนางแอ่น” บินเข้าไปอาศัยอยู่ใน “บ้านรังนก” ได้ก่อความรำคาญต่อวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยภายในย่าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึง ปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นอันส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยอยู่และเริ่มมองว่าบ้านที่เขาอยู่กำลังจะเปลี่ยนไป จากที่ที่เขาเคยอาศัยอยู่อย่างอบอุ่นใจ

ทั้งนี้จากการศึกษาตึกแถวเก่า “บ้าน+ร้านค้า” ที่ได้มีการปรับเปลี่ยนการใช้สอยพื้นที่ที่อยู่ภายใน จากที่ที่ผู้อยู่อาศัยอยู่ มาเป็นที่ที่อาศัยอยู่ของนกนางแอ่นนั้น พบว่ากรรมวิธีการก่อสร้างบ้านของช่างชาวจีนที่มีมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งเป็นผนังที่ใช้ก้อนแผ่นอิฐขนาดใหญ่ ทำหน้าที่รับน้ำหนักโครงสร้างองค์อาคาร อันทำให้เกิดเป็นตึกแถวที่มีลักษณะทึบตัน ประกอบกับการรับเอาสถาปัตยกรรมจีนของผู้อยู่อาศัยชาวจีนจากแผ่นดินเกิดซึ่งมีหน้าตาไม่มากนัก ทั้งนี้เพื่อป้องกันอากาศหนาวเย็นพัดผ่านเข้าสู่ตัวอาคาร ส่งผลต่อระบบระบายอากาศจนทำให้เกิดความชื้นภายใน ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการอยู่อาศัยของนกนางแอ่น นอกจากนี้การรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคา โดยใช้ไม้ซุงกลมขนาดใหญ่วางพาดเป็นคานาทับหลังรับโครงหลังคาอีกชั้นหนึ่งโดยไม่มีฝ้าเพดานปิดทับ ทำให้โครงหลังคานี้เหมาะสำหรับนกนางแอ่นใช้เป็นพื้นที่ทำรังอีกด้วย

ภาพที่ 7 ตึกแถวบ้านรังนก

นอกจากนี้ เจ้าของยังปรับเปลี่ยนการใช้อาคาร โดยสร้างสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมแก่การอยู่อาศัยของ “นกนางแอ่น” ให้มากยิ่งขึ้น ด้วยการก่อก้อนแผ่นอิฐปิดช่องหน้าต่างที่มีอยู่เดิม เพื่อช่วยให้พื้นที่ภายในอาคารอบอุ่นปราศจากแสงแดดส่องเข้าไปภายใน และทำช่องเปิดเหนือหลังคาให้นกนางแอ่นสามารถเข้าไปทำรังภายในได้ ในการปรับสภาพองค์อาคาร ให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตของนกนางแอ่นนี้ จึงปรากฏออกมาเป็นลักษณะกายภาพสถาปัตยกรรมตึกแถวที่มีรูปแบบที่ผิดแปลกแตกต่างไปจากเดิม

ปรากฏการณ์-การทรุดโทรมขององค์อาคาร

“ย่านหัวตลาด” เป็นย่านที่มีชื่อเสียงและยอมรับของผู้คนทั่วไปถึงการเป็น “ย่านเก่าๆ ตึกเก่าๆ” มีกลุ่มก้อนอาคารตึกแถวเก่าตั้งอยู่มาอย่างต่อเนื่องยาวนานนับ 100 ปี แต่ในปัจจุบัน ตึกแถวเก่าบางหลังไม่ได้รับการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพดีอย่างสม่ำเสมอ และตึกแถวเก่าบางหลังก็มีสภาพทรุดโทรมลง อันเนื่องมาจากเจ้าของไม่ได้อาศัยอยู่เหมือนเก่าก่อน และผู้เช่าเพื่อประกอบกิจกรรมการค้าแทน จึงขาดการเอาใจใส่ดูแลรักษาให้คงสภาพเดิม ดังนั้นจึงสังเกตได้ว่าอาคารตึกแถวเก่าที่ “เจ้าของบ้าน” อาศัยอยู่จะมีสภาพดี ส่วนอาคารตึกแถวเก่าที่มี “ผู้เช่า” อาศัยอยู่จะมีสภาพทรุดโทรมลง ทั้งนี้เกิดจากปัญหาการขาดแคลนเงิน

สนับสนุน ช่วยเหลือ ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐฯ และเจ้าของอาคาร ดังนั้นหากปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานนับวันจะชำรุดทรุดโทรมผุพัง กลายเป็นสุสานแห่งประวัติศาสตร์และถูกลบเลือนไปจากความทรงจำของผู้คนในรุ่นต่อๆมา

โดยตึกแถวเก่าที่ทรุดโทรมลงนี้ ซึ่งนอกจากการขาดการเอาใจใส่ดูแลจากผู้อยู่อาศัยและเจ้าของอาคารแล้ว ยังปรากฏถึงร่องรอยของการทรุดโทรม ที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมโดยรอบ และความเก่าตามกาลแห่งห้วงเวลาของช่วงอายุอาคาร อันได้แก่

- การแตกร่อนของปูนฉาบและปูนก่อ อันเนื่องมาจากอายุของอาคารและสภาพอากาศที่มีฝนตกชุก จนเกิดการดูดซึมซับความชื้นสะสม-สั่งสม กันเป็นเวลานานของผนังก้อนแผ่นอิฐ ซึ่งจะทำให้ร่อนระยะเวลายุของ ปูนก่อ-ปูนฉาบ ให้เสื่อมสภาพเร็วขึ้น ส่งผลต่อการยึดเกาะของสับบนผนังอาคารที่หลุดร่อนและคราบโคลนของสาหร่ายที่เกาะทับจนปรากฏให้เห็นในเวลาต่อมา จะเป็นตัวการทำลายสภาพของผนังก่ออิฐฉาบที่มีมาแต่ดั้งเดิม

- การผุกร่อนของไม้จากวิถีทางครองครองของธรรมชาติ จากการทำของสัตว์และแมลง ได้แก่ “ปลวก” อันเป็นตัวการสำคัญในการทำลายเนื้อไม้ให้ผุกร่อนลงโดยบ้านที่มีฐานะดีและเจ้าของได้อาศัยอยู่ จะได้รับการดูแลเอาใจใส่ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด แต่ก็ไปด้วยความยากลำบาก ส่วนบ้านที่เจ้าของไม่ได้อาศัยอยู่และให้ผู้เช่าเพื่ออยู่อาศัยหรือประกอบกิจกรรมในการดำรงชีวิตก็จะถูกปล่อยให้ชำรุดผุพังลงไปตลอดจนการ ทนแดด-ทนฝน ของไม้ที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ก็เป็นอีก ปัจจัยแวดล้อมหนึ่ง ที่จะทำให้ไม้เสื่อมสภาพ และผุกร่อนในที่สุด

ปรากฏการณ์-การปรุงแต่ง สร้างเสริม องค์อาคาร

โดยปรากฏการณ์ การปรุงแต่ง-สร้างเสริม องค์อาคาร ที่พบเห็นในย่าน สามารถพิจารณาออกมาได้ในหลายลักษณะด้วยกัน ดังนี้

- การ “ปรุงแต่ง” ส่วนประกอบอาคาร อันเป็นสิ่งประดับประดาส่วนประกอบกายภาพสถาปัตยกรรม ที่บันทึกบนรูปลักษณะองค์อาคาร ซึ่งขาดความสอดคล้องสวยงามทั้งขนาด รูปแบบ และความ เหมาะสม ส่งผลต่อภาพลักษณ์ทางสุนทรียภาพสถาปัตยกรรมและย่านโดยรวม ได้แก่ กันสาดตอลูมิเนียม ฝ้าใบกันแดด วัสดุแปลกปลอม ตลอดจนป้ายอันแสดงสัญลักษณ์ (Symbol) ในการสื่อสารถึงผู้พบเห็นที่สังเกตได้ง่าย โดยขาดความรู้ ความเข้าใจ ในคุณค่าของความแท้ (Authenticity) ของวัสดุ ซึ่งนอกเหนือไปจากกายภาพสถาปัตยกรรม และพื้นที่ว่างระหว่างกลุ่มก้อนอาคารแล้ว ยังต้องคำนึงถึงการรักษามรดกแห่งวัฒนธรรมของบรรพชนผู้คนที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานลงนในย่าน นอกจากนี้ การดำเนินชีวิตเพื่อตอบสนองความต้องการ ทางด้านสังคมของผู้คนในรูปแบบใหม่ ด้วยการแต่งเติมเสริมบานประตูอลูมิเนียม และประตูเหล็กยึด ที่มีความสะดวกต่อการเปิด-ปิดและดำเนินชีวิต ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหา ที่ส่งผลต่อลักษณะกายภาพสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ของตึกแถวประวัติศาสตร์ในภาพรวม

- การ “สร้าง-เสริม” เพื่อการใช้สอย จากการอยู่อาศัยของผู้คนภายในย่าน ที่ได้ก่อร่างสร้างตัว นับตั้งแต่การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 3 และอาศัยอยู่มาอย่างต่อเนื่อง จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เปลี่ยนถ่ายวิถีการดำรงชีวิต ไปตามวัฏจักรของการเปลี่ยนแปลง ในแต่ละช่วงเวลาที่อยู่อาศัยอยู่ เกิดเป็นครอบครัวขยายจากการที่มี ผู้อาศัย หรือหมู่ ลูก-หลาน ที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น จึงมีการสร้าง-เสริม พื้นที่ เพื่อการรองรับการเติบโตภายในครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวได้อาศัยอยู่อย่างสุขสบาย โดยการ สร้าง-เสริม พื้นที่นี้ จะมีการจัดสรรพื้นที่ไปยังส่วนหลังของ “บ้าน” ที่ไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน

ตายตัว ตามความชอบ ประโยชน์ใช้สอยและฐานะ ในแต่ละครอบครัว โดยการต่อเติมองค์ประกอบจัดสรรนี้ กลับกลายเป็นสิ่งแปลกปลอมที่ขาดความกลมกลืน และควมมีระเบียบกับรูปลักษณ์อาคารเดิม อันส่งผลต่อภาพลักษณ์ความเก่าของอาคารตึกแถว “บ้าน+ร้านค้า” ที่เป็นประวัติศาสตร์ และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่อยู่โดยรอบ

ปรากฏการณ์-การขาดแคลนช่างฝีมือและวัสดุ

เมื่อพิจารณาถึงภาพรวมของ “ย่านหัตถลาด” จะพบว่า นอกจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับอาคารตึกแถวเก่าในทุกช่วงเวลา ประวัติศาสตร์แล้ว การเปลี่ยนแปลงการจัดการกับการขาดแคลนช่างฝีมือและวัสดุ ก็เป็นปัญหาสำคัญ ที่ทำให้อาคารตึกแถวเก่าหวนกลับคืนมาสู่ตึกแถวเดิม เป็นไปด้วยความยากลำบาก ทั้งนี้ด้วยฝีมือช่างที่ตึกละ ผสมผสานกับความใส่ใจในรายละเอียดเนื้อแท้ของวัสดุ ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้อาคารเก่าที่มีคุณค่ายังคงสามารถรักษาความคงเดิมไว้ได้ต่อไป ดังนั้นจึงปรากฏเห็นอาคารตึกแถวเก่า “บ้าน+ร้านค้า” ถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ด้วยการนำวัสดุใหม่ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับวัสดุเดิม มาใช้ในการ สร้าง-เสริม/ปรุง-แต่ง อาคารเพื่อให้อาคารดูลงกับคุณสมบัติวัสดุในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังมีบ้านบางหลังนำวัสดุใหม่เป็นคอนกรีตมาเทพื้นขัดมันปิดทับพื้นกระเบื้องแผ่นอิฐเดิมเพื่อความสะดวกในการทำความสะดวก จนทำให้คุณค่าของวัสดุแบบดั้งเดิมสูญหายไป และกลับกลายมาเป็นความเสียหายในภายหลัง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้วัสดุในรูปแบบเก่าดั้งเดิมจะหาได้ยาก และไม่ได้มีการผลิตอีกต่อไปแล้ว แต่วัสดุที่มีความคล้ายคลึงนั้นก็ยังสามารถหาทดแทนได้จากถิ่นอื่น ถึงแม้จะมีความเหมือนไม่มากนัก แต่ความคล้ายกันนี้ก็ยังสามารถช่วยให้เกิดความกลมกลืนกับอาคาร และสภาพแวดล้อม รวมถึงบริบทของย่านได้ เพียงแต่จะต้องรู้จักนำมาใช้อย่างระมัดระวัง เพื่อป้องกันความแปลกแยกและแตกต่างที่อาจเกิดขึ้น

นอกจากนี้ การขาดแคลนช่างฝีมือก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะเป็นอุปสรรคและปัญหา ต่อการรักษาการคงอยู่ ของอาคารตึกแถวเก่า “บ้าน+ร้านค้า” ให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ ทั้งนี้เนื่องมาจากกระบวนการทาง “ช่างฝีมือ” ที่ทำได้ค่อนข้างยาก โดยเฉพาะช่างฝีมือที่ทำงานทางด้านนี้จะต้องมีความรู้ ประสบการณ์ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางช่างจนเกิดความรู้ ความชำนาญ เข้าใจถึงเทคนิค วิธีการ ตลอดจนความประณีต และอดทน สิ่งต่างๆ เหล่านี้อันเป็นคุณสมบัติของช่างฝีมือที่จะหาได้ยากมากขึ้นในปัจจุบัน และนับวันจะร่อยหรอลงไป จนอาจเป็นอุปสรรคต่อการเก็บรักษาความเก่าของ ตึกแถวเก่า “บ้าน+ร้านค้า” ให้กลับคืนมาสู่ตึกแถวเดิมได้ หากไม่เช่นนั้นแล้ว ตึกแถวเก่า “บ้าน+ร้านค้า” อันประวัติศาสตร์จะเป็นเพียงแค่นิโอดิตและเลือนหายไปในที่สุด

ปรากฏการณ์-ปัญหาเหตุการณ์ความไม่สงบในภาคใต้

“ย่านหัตถลาด” เป็นย่านเก่า ถิ่นเก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มาอย่างช้านาน ผ่านช่วงเวลาและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลายชั่วชีวิตผู้คน แต่จากปัญหาเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายปี และปัจจุบันเหตุการณ์เหล่านี้ก็ยังดำเนินคงอยู่ต่อไป ส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน ของผู้คนในย่าน จนเกิดการหวาดกลัวและถอยเคลื่อนย้ายออกจากถิ่นที่เคยอาศัยอยู่ บ้านที่เคยอยู่เริ่มขาดการดูแลเอาใจใส่ อันเนื่องมาจากไม่มีผู้อยู่อาศัย ยังคงเหลือไว้แต่กลุ่มคนผู้สูงวัยที่ยังคงอยู่ดูแลบ้านที่เขาอยู่และบ้านที่เขารักมาตลอดชีวิตของเขา

ดังนั้น เมื่อผู้คนภายในย่านขาดความต่อเนื่องจากการอาศัยอยู่ คงเหลือทิ้งไว้แต่เพียงกลุ่มคนผู้สูงวัยที่ไม่สามารถดูแลรักษาบ้านที่เขาอาศัยอยู่ได้มากนัก จึงเกิดการทรุดโทรมไปตามสภาพของกาล

แห่งเวลา จึงทำให้บ้านที่เขาอยู่เริ่มกลับกลายเป็นบ้านแห่งตำนานชีวิตที่กำลังร่อนราจากพวกเขาไปในที่สุด

จากปัญหาเหตุการณ์ความไม่สงบในภาคใต้ ที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นฐาน ของผู้คนภายในย่านไปอาศัยยังถิ่นอื่น และยังไม่สามารถสรุปได้ว่าเหตุการณ์เหล่านี้จะสงบเรียบร้อยลงไปเมื่อใด อันจะเป็นปัญหาหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อคงอยู่ของอาคารตึกแถว “บ้าน+ร้านค้า” ที่ยังคงยืนหยัดต่อสู้กับเหตุการณ์ และนับถ่วงผ่านไปยังยอมแพ้ต่อกาลเวลาและปัญหาต่างๆ ซึ่งอาจทำให้ตึกแถวประวัติศาสตร์นี้ล่มสลายลงไป สุดท้ายๆ จะเป็นเพียงบันทึกในหน้าประวัติศาสตร์ที่เป็นเพียงความทรงจำหนึ่งของชีวิตที่ผ่านมาเพียงเท่านั้น

6. การอภิปรายผล

จากการศึกษามาตามลำดับวิธีวิจัย ตั้งแต่การศึกษาทำความเข้าใจ ในเรื่องราวอันเป็นประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงตามลำดับช่วงเวลาต่างๆ มาจนถึง ขั้นตอนการประมวลผลเพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อ การคงอยู่และการแปรเปลี่ยน อันนำมาสู่บทสรุปเพื่อเสนอแนะต่อประเด็นความคิดเห็น ส่งต่อเรื่องราวและความหมายสู่แนวความคิดในการรักษาคุณค่า ตึกแถว “บ้าน+ร้านค้า” อันเป็นประวัติศาสตร์ ให้กลับคืนมา

เมื่อดำเนินการวิเคราะห์ถึงการคงอยู่และการแปรเปลี่ยน ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้พบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อ “รูป” ภายภาพสถาปัตยกรรมตึกแถวประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้นและกำลังจะเกิดต่อไป

ในการรักษากายภาพสถาปัตยกรรมตึกแถวย่านเก่า จะเกิดผลสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยกลไกในการควบคุมที่เหมาะสม คือการจัดระเบียบให้แก่อาคารและย่าน ให้เกิดความสวยงามมีคุณค่าและการใช้งานอาคาร ได้ดังนี้

- “**อาคารอนุรักษ์เต็มรูปแบบ**” ได้แก่ อาคาร “ศาลเจ้าเล่งจูเกียง” หรือที่เรียกในอีกนัยหนึ่งว่า “ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว” ซึ่งเป็นสถานที่รวมความเชื่อศรัทธาของผู้คนที่มีความศรัทธาทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างสูง และยังคงรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมเอาไว้ได้

- “**อาคารอนุรักษ์ควบคุม**” ได้แก่ อาคารตึกแถวเก่า “บ้าน+ร้านค้า” ริมสองฝั่งถนนอาเนาะรูและ ถนนปัตตานีภิรมย์ ซึ่งนอกจากความเป็นคุณค่าทาง รูปแบบสถาปัตยกรรมและความเป็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์แล้ว คุณค่าที่เกิดขึ้นจากภายในอาคาร ความต่อเนื่องของชีวิต ที่แสดงออกถึงพื้นที่ใช้สอยที่อยู่ภายใน ก็เป็นคุณค่าสำคัญที่จะต้องรักษาให้ดำรงคงอยู่

- “**อาคารฟื้นฟูหรืออาคารที่เกิดขึ้นใหม่**” ได้แก่ อาคารตึกแถวในรูปแบบใหม่ ทั้งที่อยู่สองฝั่งของ ถนนอาเนาะรู และ ถนนปัตตานีภิรมย์ ซึ่งจะต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้เกิดความสอดคล้องกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันในภาพรวม

- “**อาคารที่จะสร้างขึ้นต่อไปในอนาคต**” ได้แก่ อาคารที่สร้างขึ้นใหม่ซึ่งอาจเกิดความขัดแย้งหรือส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของย่านเก่าโดยรวม สำหรับแนวทางในการออกแบบอาคารที่สร้างขึ้นใหม่มี 2 แนวทางดังนี้ แนวทางแรก คือ การออกแบบรูปแบบองค์อาคารใหม่ให้มีรูปลักษณ์ที่มีความคล้ายคลึงกับอาคารเก่าแบบดั้งเดิมซึ่งมีอยู่เดิม ส่วนแนวทางที่สอง คือ การออกแบบอาคารในรูปแบบกลมกลืนกับอาคารเก่า ที่คำนึงถึงลักษณะภาพรวมของอาคารเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ ในการดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์ ตึกแถวเก่าอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์จะสำเร็จผลเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ยังจำเป็นต้องอาศัยกลไกใน การควบคุม (Control mechanism) ด้วย

มาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสม เอื้ออำนวยต่อแนวทางการอนุรักษ์ มาเป็นเครื่องมือในการควบคุมการใช้งาน และการก่อสร้างอย่างเคร่งครัด ทั้งมาตรการในการป้องกันรักษาหรือที่เรียกว่า “**กันไว้ดีกว่าแก้**” รวมถึงมาตรการทางด้านการส่งเสริมสนับสนุนเพื่อ “**สร้างแรงจูงใจ**” ให้แก่เจ้าของอาคาร โดยมาตรการทางกฎหมายที่ใช้เป็นกลไกในการควบคุมนั้น ยังมีความหลากหลายในเชิงรูปแบบ และความหลากหลายในเชิงเนื้อหาสาระสำคัญเฉพาะด้าน ซึ่งต่างก็มีส่วนช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุนเกื้อกูล ซึ่งกันและกัน ทั้งการควบคุมรักษา สภาพแวดล้อมที่พึงปรารถนา และการรักษาองค์ประกอบชุมชน ที่มีผลต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้นับและชุมชน มาเป็นกรอบพิจารณาเพื่อหาแนวทางหรือมาตรการในการอนุรักษ์ “**ตึกแถวประวัติศาสตร์**” ในด้านต่างๆ อย่างเหมาะสมต่อไป

สำหรับมาตรการในการป้องกันรักษา “**กันไว้ดีกว่าแก้**” อันเป็นกลไกหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการช่วยกันปกป้องทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม ไม่ให้ถูกทำลายไปมีดังต่อไปนี้ คือ

- มาตรการด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2535)
- มาตรการด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน จากพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535
- มาตรการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมจากพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535
- มาตรการด้านการควบคุมอาคารจากเทศบัญญัติของเทศบาลเมืองปัตตานี เรื่อง ควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ. 2496

นอกจากนี้ การ “**สร้างแรงจูงใจ**” เพื่อให้พวกเขาสามารถใช้งานอาคารเพื่ออยู่อาศัยและทำกิจกรรม ตลอดจนได้รับผลตอบแทนทางรายได้ จากประโยชน์ที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการดำเนินการอนุรักษ์ ได้แก่

- มาตรการส่งเสริมสนับสนุนทางด้านการเงิน
- มาตรการส่งเสริมสนับสนุนทางด้านภาษี

โดยการอนุรักษ์ “**ตึกแถวประวัติศาสตร์**” ให้เกิดเป็นผลสำเร็จและบรรลุเป้าหมายตามต้องการได้นั้น นอกจากจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนและให้ความสำคัญจากหน่วยงานภาครัฐ ด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนในระดับนโยบาย จนถึงระดับปฏิบัติควบคู่กันไปอย่างต่อเนื่องอันจะเกิดผลเป็นรูปธรรมแล้ว ยังต้องอาศัยเครื่องมือที่เกิดจากการรวมตัวกันเป็น “**องค์กรชุมชน**” ซึ่งจะเป็น “**เครื่องมือ**” ประสานความร่วมมือกันระหว่างผู้นับอาศัยอยู่ “**ภายใน**” และ “**ภายนอก**”

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยลักษณะและความหมายแห่ง รูป+รส ของบ้าน+ร้านค้า ที่เป็นปรากฏการณ์จากกายภาพสถาปัตยกรรมและวิถีการดำรงชีวิต จะเห็นถึงปัจจัยอันส่งผลต่อการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของ “**ตึกแถวประวัติศาสตร์**” ที่ยังขาดการป้องกัน ดูแล รักษา และสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่างๆ อย่างไรก็ตาม ในการจัดการเพื่อรักษาตึกแถวประวัติศาสตร์ ให้เกิดผลสำเร็จเป็นรูปธรรม และมีความยั่งยืนได้นั้น สิ่งสำคัญที่สุด คือ การได้รับการดูแลรักษาอาคารอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องจากประชาชนซึ่งเป็น “**เจ้าบ้าน**” ที่อาศัยอยู่ในบ้านของเขาเอง โดยพวกเขาจะต้องไม่ปล่อยปละละเลยบ้านที่เขาอยู่ให้เกิดการชำรุดทรุดโทรม และพร้อมที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาคาราคาซังที่เกิดขึ้น

ด้วยเหตุนี้ในการอนุรักษ์อาคาร “**เจ้าบ้าน**” จึงจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มคนที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ ในการเป็นแกนกลางให้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ เพื่อให้พวกเขาสามารถดูแลรักษาอาคารในระดับเริ่มต้นได้เอง นอกจากเป็นการแบ่งเบาภาระการทำงานของหน่วยงานภาครัฐแล้วยังเป็นการสร้างความรับผิดชอบในการทำงาน ที่เริ่มต้นจากชาวบ้านในท้องถิ่นเอง อันเป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่แนวทางที่มีความยั่งยืน

8. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สามารถสำเร็จลุล่วงได้ด้วยกำลังใจและความช่วยเหลืออย่างอบอุ่นใจจากผู้คนใน “**ย่านหัวตลาด**” ที่เปิดต้อนรับให้ผู้วิจัยได้ค้นพบภาพของการดำรงชีวิต และเรื่องราวแห่งความหมายของ “**ตึกแถวแห่งประวัติศาสตร์**” ที่สะสมซ่อนเร้นอยู่ภายในให้ปรากฏภาพออกมา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยให้เข้าใจถึงรูปลักษณ์และเอกลักษณ์ความเป็นชุมชน ด้วยมิตรภาพ ภราดรภาพ สัมพันธภาพ ที่มอบให้ช่วยให้การทำงานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์อย่างยิ่ง

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัยครั้งนี้ อันเป็นการช่วยค้นหาคำตอบและสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้น ทำให้สามารถรับรู้ถึงเรื่องราว ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และปัจจัยที่ส่งผลกับตึกแถวประวัติศาสตร์ ก่อนที่จะถูกลบเลือนจางหายไป

ขอขอบพระคุณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ที่ส่งเสริมสนับสนุนในการทำวิจัย ตลอดจนกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่ได้เสนอแนะในลำดับขั้นตอนการทำวิจัยอันเป็นประโยชน์

9. เอกสารอ้างอิง

- [1] การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, เข้าใจถิ่น เข้าใจเที่ยวปัตตานี, กรุงเทพมหานคร, บริษัท แพลน โมทิฟ จำกัด, 2543.
- [2] ครองชัย หัตถา, ปัตตานี การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, ปัตตานี, โรงพิมพ์มิตรภาพ, 2541.
- [3] ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, ปรากฏการณ์ศาสตร์สถาปัตยกรรมกรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- [4] ประยูรเดช คณานุรักษ์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ของสำเร็จกิจกรจางวาง, 2538
- [5] อรศิริ ปาณินท์, ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรม, กรุงเทพ, โชตาสตุติโอ ครีเอชั่นแอนด์ พับลิชชิง, 2546.
- [6] Schulz, Norberg Christian, GENIUS LOCI Towards a Phenomenology of Architecture, London England Academy Editon, 1980.
- [7] Schulz Norberg Christian, The Concept of Dwelling, On the Way to Figurative Architecture, New York, Rizzoli International Publication, Inc, 1985.
- [8] Schulz Norberg Christian, Existence, Space & Architecture. U.S.A., Praeger Publishers, Inc, 1971.